

Розділ 6.

**ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ
ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ
ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ
СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ
АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ
УКРАЇНИ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ ДО
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**

**6.1. Кредитування сільськогосподарських
товаровиробників під заставу сільськогосподарської
продукції та його правове забезпечення**

Належне функціонування аграрного сектору економіки неможливо без його кредитування, адже сільськогосподарські товаровиробники відчують брак обігових коштів для проведення необхідних робіт, особливо з урахуванням сезонності аграрного виробництва. Зважаючи на існуючу законодавчу заборону обігу земель сільськогосподарського призначення, отримання кредитів під їх заставу у даний час є неможливим. Кредитування під заставу майбутнього врожаю, можливість якого передбачена Законом України «Про аграрні розписки» від 06.11.2012 р., № 5479-VI¹, також поки що не є достатньо пошире-

---

¹ Про аграрні розписки : Закон України від 06.11.2012 р., № 5479-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. Ст. 695.

ним зважаючи на відсутність чіткого механізму виконання приписів цього закону. Звідси фактично єдиною можливістю кредитування сільськогосподарських товаровиробників залишається отримання грошових коштів під заставу виробленої ними сільськогосподарської продукції. Вивчення питань правового забезпечення таких кредитних відносин має важливе як теоретичне (для подальшого вдосконалення теорії аграрного права та інших галузевих юридичних наук), так і практичне (для вдосконалення законодавства України, вирішення проблем у правозастосуванні) значення.

Вітчизняне законодавство містить спеціальні приписи щодо кредитування сільськогосподарських товаровиробників під заставу аграрної продукції з боку держави, зокрема, шляхом заставної закупівлі такої продукції. Заставною закупівлею вважається зарахування до державного інтервенційного фонду об'єкта державного цінового регулювання – предмета застави у разі, коли бюджетна позика та (або) плата за її використання не були погашені у строк, передбачений договором (п. 2. 6. ст. 2 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 р., № 1877-IV¹). Відносини щодо застави сільськогосподарської продукції під державне кредитування регламентуються ст. 12 розгляданого Закону, згідно з якою за рішенням КМ України може запроваджуватися режим заставних закупівель, сутність якого зводиться до наступного.

Зазначений вид кредитування сільськогосподарських товаровиробників полягає у наданні їм бюджетної позики. При цьому така позика надається виключно виробникам зерна, що є об'єктом державного цінового регулювання. Перелік цих об'єктів наведений у ст. 3 названого Закону, згідно з п. 3.3. якої до них належать: пшениця тверда й м'яка, зерно суміші пшениці й жита (меслин), кукурудза, ячмінь, жито озиме й ярове та ін. Отже, грошові кошти можуть надаватися державою виключно під заставу сільськогосподарської продукції рослинного походження.

---

¹ Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24.06.2004 р. *Відомості Верховної Ради України*. № 1877-IV. 2004. Ст. 527.

Особливістю означених кредитних відносин є те, що обов'язковим їх учасником є Аграрний фонд, який уповноважений надавати таку бюджетну позику. Цей фонд є державною спеціалізованою установою, уповноваженою КМ України провадити цінову політику в агропромисловій галузі економіки України (п. п. 9.1.1. п. 9.1. ст. 9 Закону). Правове становище Аграрного фонду визначено Положенням про Аграрний фонд, затвердженим Постановою КМУ від 06.07.2005 р., № 543¹, згідно п. 6 якого основними завданнями цієї установи є: (а) проведення цінової політики в агропромисловому секторі економіки; (б) виконання від імені держави функції кредитора на період дії режиму заставних закупівель окремих об'єктів державного цінового регулювання; (в) виконання бюджетних програм, визначених законом про Державний бюджет України на відповідний рік; (г) формування державного інтервенційного фонду об'єктів державного цінового регулювання виключно для здійснення товарних та фінансових інтервенцій на організованому аграрному ринку. Отже, участь у кредитних правовідносинах, кредитування сільськогосподарських підприємств є одним із безпосередніх завдань Аграрного фонду і саме він виступає стороною (кредитором) у відповідних договорах про надання бюджетних коштів аграрним товаровиробникам під заставу сільськогосподарської продукції.

Проте насправді в Україні функціонує не лише названий Аграрний фонд. Так, Постановою КМ України «Про утворення публічного акціонерного товариства «Аграрний фонд» від 22.04.2013 р. № 364² було засновано ПАТ «Аграрний фонд» із статутним капіталом 5 млрд грн., 100% якого належить державі. Функції з управління корпоративними права зазначеного ПАТ покладено на Міністерство аграрної політики та продовольства України.

ПАТ «Аграрний фонд» функціонує згідно свого статуту, який було затверджено Постановою КМ України від 24.07.2013 р. № 698. Згідно п. 17 цього локального документа, метою діяльності ПАТ є ство-

¹ Положення про Аграрний фонд : Постанова КМ України від 06.07.2005 р., *Офіційний вісник України*. № 543 2005. Ст. 1574.

² Про утворення публічного акціонерного товариства «Аграрний фонд» : Постанова КМ України від 22.04.2013 р. *Офіційний вісник України*. № 40. 2013. Ст. 1422.

рення сприятливих умов для розвитку сільського господарства, функціонування ринку сільськогосподарської продукції, підтримки вітчизняного сільськогосподарського товаровиробника, а також одержання прибутку від провадження господарської діяльності відповідно до законодавства. Зважаючи на це, серед видів діяльності ПАТ «Аграрний фонд» названо, зокрема, (а) вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур, (б) оптова та роздрібна торгівля зерном, цукром, іншими продуктами харчування, насінням, (в) складське господарство, (г) надання в оренду сільськогосподарських машин і устаткування, (д) оброблення насіння для відтворення, (е) лізингові операції, (є) інвестиційна діяльність, (ж) ведення товарного сільськогосподарського виробництва, (з) змішане сільське господарство та ін.

З викладеного вбачається, що ПАТ «Аграрний фонд», фактично, є самостійним суб'єктом господарювання, що займається сільськогосподарською та іншою, пов'язаною із сільським господарством, діяльністю. У статуті цього акціонерного товариства не йдеться про участь ПАТ «Аграрний фонд» у відносинах щодо кредитування сільськогосподарських підприємств, про заставні закупівлі сільськогосподарської продукції.

Незважаючи на це, на офіційному веб-сайті ПАТ «Аграрний фонд» міститься інформація про проведення ним форвардних закупівель зерна під заставу сільськогосподарської продукції. При цьому голова правління цього суб'єкта Радченко А. зазначив, що Міністерством аграрної політики та продовольства України підготовлено нову редакцію закону про державну підтримку сільського господарства, що передбачає передання функцій Аграрного фонду (державної спеціалізованої бюджетної установи) ПАТ «Аграрний фонд»¹.

Звідси існує потреба вдосконалення правової регламентації участі Аграрного фонду в кредитних правовідносинах за участю сільськогосподарських підприємств, зокрема щодо заставної закупівлі зерна та іншої сільськогосподарської продукції. Це слід зробити шляхом

---

¹ Офіційний веб-сайт Публічного акціонерного товариства «Аграрний фонд». URL: http://agrofond.gov.ua/intervyu_liga_biznes.

уточнення у Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України» функцій ПАТ «Аграрний фонд» у таких кредитних правовідносинах¹.

Отримати грошові кошти від Аграрного фонду у вигляді бюджетної позики можуть лише сільськогосподарські товаровиробники. При цьому згідно п. 12.3. ст. 12 розглядуваного Закону, бюджетна позика у межах режиму державних заставних закупівель не може бути надана особі, яка: а) має непогашений податковий борг із загальнодержавних податків і зборів та єдиного соціального внеску; б) має прострочену заборгованість за будь-якими видами бюджетних позик або за іншими кредитами (позиками), гарантованими державою; в) перебуває у процесі санації, банкрутства або ліквідації; г) має прострочену заборгованість з виплати орендної плати за земельні паї, орендовані у фізичних осіб – їх власників; д) не є сільськогосподарським підприємством. Тобто бюджетна позика надається лише юридичним особам, предметом діяльності яких є виробництво сільськогосподарської продукції, її переробка та реалізація.

У рахунок забезпечення виконання зобов'язання сільськогосподарського підприємства щодо повернення бюджетної позики у заставу на підставі відповідного договору надається зерно. Підпунктом 12.2.1. п. 12.2. ст. 12 Закону визначено, що стандартна форма кредитного договору розробляється Аграрним фондом та затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної аграрної політики, політики у сфері сільського господарства. Свого часу форма такого договору була затверджена наказом Міністерства аграрної політики України «Про затвердження Форми кредитного договору про бюджетні позики в межах режиму державних заставних закупівель» від 15.07.2005 р. № 318, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 21.07.2005 р. за № 786/11066. Цією формою передбачалося, що кредитор надає позичальнику бюджетну позику в межах режиму державних заставних закупівель відповідно

¹ Уркевич В. Ю. Аграрний фонд як учасник кредитних правовідносин за участю сільськогосподарських підприємств. *Правове забезпечення розвитку національної інноваційної системи в умовах глобалізації*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 11 груд. 2015 р). Харків, 2015. С. 266–269.

до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України», а сільськогосподарський товаровиробник повертає суму такої позики та сплачує відсотки за її користування на умовах договору. Навіть незважаючи на певну некоректність положень цього договору (укладався кредитний договір на надання позики, а як відомо – кредит та позика є різними юридичними категоріями), зараз ця форма скасована наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України «Про визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства аграрної політики України від 15.07.2005 р. № 318» від 27.03.2015 р., № 116, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 09.04.2015 р. за № 396/26841. Тобто, у даний час форма договору про державне кредитування у межах режиму заставних закупівель загалом не встановлена.

Передача зерна у заставу оформлюється шляхом передання Аграрному фонду сільськогосподарським товаровиробником подвійного складського свідоцтва. Відповідно до ст. 37 Закону України «Про зерно та ринок зерна в Україні» від 04.07.2002 р., № 37-IV¹ встановлено, що таке свідоцтво видається зерновим складом на підтвердження прийняття зерна на зберігання. Подвійне складське свідоцтво складається з двох частин – складського свідоцтва та заставного свідоцтва (варанта), які можуть бути відокремлені одне від одного. У кожній з двох частин подвійного складського свідоцтва мають бути однаково зазначені: а) найменування та місцезнаходження зернового складу, що прийняв зерно на зберігання; б) поточний номер складського свідоцтва за реєстром складських документів зернового складу; в) найменування юридичної особи або ім'я фізичної особи, від якої прийнято зерно на зберігання, а також місцезнаходження (місце проживання) такої особи; г) найменування та кількість прийнятого на зберігання зерна, а за необхідності – якісні характеристики зерна; д) строк, на який прийнято зерно на зберігання, якщо такий строк встановлюється, або ж вказівка, що зерно прийнято на зберігання до запитання; е) розмір плати за зберігання або тарифи, на підставі яких вона обчислюється, та порядок оплати зберігання; є) дата видачі

---

¹ Про зерно та ринок зерна в Україні : Закон України від 04.07.2002 р. *Відомості Верховної ради України*. № 37-IV. 2002. Ст. 258.

складського свідоцтва; ж) підпис уповноваженої особи та печатка зернового складу (ст. 38 названого Закону). Форма такого свідоцтва затверджена Постановою КМУ «Про забезпечення сертифікації зернових складів на відповідність послуг із зберігання зерна та продуктів його переробки, запровадження складських документів на зерно» від 11.04.2003 р., № 510¹. Отже, державне кредитування у вигляді бюджетної позики надається сільськогосподарському товаровиробникові під заставу вже зібраного врожаю, тобто зерна, розміщеного на зерновому складі.

Законодавство обмежує розмір позики, що може надаватися під заставу зерна. Так, згідно з пп. 12.2.2. п. 12.2. ст. 12 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» розмір суми бюджетної позики не може перевищувати 80% розміру мінімальної інтервенційної ціни. Мінімальні та максимальні інтервенційні ціни на об'єкти державного цінового регулювання у 2015/2016 маркетинговому періоді встановлено наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України «Питання діяльності Аграрного фонду на організованому аграрному ринку у 2015/2016 маркетинговому періоді» від 29.07.2015 р., № 292, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 18.08.2015 р. за № 980/27425. Приміром, для пшениці м'якої групи «А» така мінімальна ціна встановлена на рівні 3509 грн (з урахуванням ПДВ) за 1 тону (для 1 класу), 3429 грн за 1 тону (для 2 класу) та 3349 грн. за 1 тону (для 3 класу). Звідси під заставу однієї тони пшениці м'якої групи «А» сільськогосподарське підприємство може отримати від Аграрного фонду не більше ніж 2807 грн.

Строк надання бюджетної позики визначається за погодженням між Аграрним фондом та сільськогосподарським підприємством, проте він не може перевищувати строку одного маркетингового періоду, тобто періоду, який розпочинається з місяця, у якому починає поставлятися (продаватися) окремий вид продукції рослинництва відповідного врожаю, та закінчується останнім числом місяця, що

---

¹ Про забезпечення сертифікації зернових складів на відповідність послуг із зберігання зерна та продуктів його переробки, запровадження складських документів на зерно : Постанова КМ України від 11.04.2003 р., № 510. *Офіційний вісник України*. № 16. 2003. Ст. 706.

передусь місяцю, в якому починає поставлятися (продаватися) такий самий вид продукції рослинництва наступного врожаю. Пролонгації та дисконтування (списання) основної суми та процентів не дозволяються.

Основна сума бюджетної позики та плата за її використання погашається єдиним платежем у строк, визначений у кредитному договорі. Дозволяється дострокове погашення суми бюджетної позики та пропорційне погашення плати за її використання або їх частини. При повному погашенні основної суми бюджетної позики та плати за її використання, у тому числі достроковому, позичальнику повертається подвійне складське свідоцтво, а зерно звільняється з-під режиму застави.

Інші правові наслідки має порушення сільськогосподарським товаровиробником своїх зобов'язань. У цьому разі: а) предмет застави переходить у власність держави та зараховується до складу державного інтервенційного фонду за цінами, що діяли на момент оцінки такого предмета застави; б) зобов'язання між сторонами договору вважаються повністю виконаними (у тому числі щодо плати за користування бюджетною позикою та повернення її основної суми); в) обов'язок з оплати вартості подальшого зберігання колишнього об'єкта застави переходить на кредитора; г) кредитор набуває прав вигодонабувача за договором страхування такого колишнього об'єкта застави.

Бюджетна позика у межах режиму заставних закупівель є платною. Плата за використання бюджетної позики встановлюється на рівні 50% від середньозваженого процента за кредитами банків, наданих строком до 12 календарних місяців та повністю забезпечених заставою, який фактично склався станом на 1 травня поточного бюджетного року. Такий розмір відсотків за користування державними коштами є пільговим та встановлений виключно для сільськогосподарських товаровиробників.

Проте, слід звернути увагу й на такий аспект розглядуваних питань. Законом України від 10.04.2008 р., № 250-VI¹ було ратифіковано

---

¹ Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі : Закон України від 10. 05. 2008 р., № 250-V. *Відомості Верховної Ради України*. № 23. 2008. Ст. 213.

Протокол про вступ України до Світової організації торгівлі, складений 05.02.2008 р. між СОТ та Україною у Женеві. Таким чином Маракесьька угода про заснування Світової організації торгівлі від 15.04.1994 р. набула для України чинності з 16.05.2008 р. Додатком до цієї угоди є Угода про сільське господарство, що укладена з метою створення справедливої й ринково-орієнтованої системи торгівлі в галузі сільського господарства. Згідно додатку 2 до цієї Угоди всі заходи щодо державної підтримки сільського господарства умовно можна поділити на три групи: «зелена», «блакитна» і «жовта» скриньки. Заходи «жовтої скриньки» спрямовані на стимулювання виробництва та підвищення його прибутковості (підтримка цін на продукцію, здешевлення вхідних матеріально-технічних ресурсів тощо). Перелік цих заходів називається у п. 5 додатку № 2 до названої Угоди як прямі виплати виробникам, а самі ці заходи розглядаються як небажані.

Після вступу до СОТ Україна має можливість ефективно субсидувати агропромисловий комплекс в рамках бюджетних програм, спрямованих, зокрема, на розвиток тваринництва, рослинництва, здешевлення вартості кредитів, формування державного продовольчого резерву Аграрним фондом. Водночас згідно домовленостей, прийнятих у рамках СОТ, Україна зобов'язалася не перевищувати річний сукупний вимір підтримки, який акумулює в собі окремі «жовті» програми, у розмірі 3 млрд 43 млн¹. Викладене свідчить про те, що у майбутньому обсяг розглянутого кредитування сільськогосподарських товаровиробників у межах режиму заставної закупівлі зерна буде скорочуватися, з одночасним розширенням заходів так званої «зеленої скриньки», оскільки вони у межах СОТ жодним чином не обмежуються (це, приміром, створення ринкової аграрної інфраструктури, надання консалтингових та маркетингових послуг (у тому числі через систему сільськогосподарської дорадчої служби та сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи), охорона навколишнього природного середовища, навчання, підвищення кваліфікації, стиmuлювання впровадження інноваційних аграрних технологій та інше).

¹ Державна підтримка сільського господарства України в умовах СОТ. URL: <http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/wto/ukr/983.html>.

Зазначимо, що окрім викладеного, сільськогосподарські товаровиробники також не позбавлені права отримати кредити під заставу сільськогосподарської продукції з коштів приватних осіб. Проте в цьому разі законодавство України яких-небудь особливостей таких кредитних правовідносин не визначає. Отримати такі кошти можна або від банківської установи в порядку, визначеному законодавством про банки та банківську діяльність, або ж у вигляді так званого «товарного кредиту» від контрагентів, забезпечення по сплаті вартості яких будуть надані у вигляді застави сільськогосподарської продукції відповідно до ЦК України та Закону України «Про заставу» від 02.10.1992 р., № 2654-ХІІ¹.

Викладене дозволяє підсумувати, що правові приписи щодо державного кредитування в Україні сільськогосподарських товаровиробників під заставу сільськогосподарської продукції не є досконалыми. Потребує затвердження стандартна форма договору про надання бюджетної позики Аграрним фондом. Також слід удосконалити приписи Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» щодо можливості надання кредитів державою під заставу не лише зерна, а й іншої сільськогосподарської продукції рослинного чи тваринного походження², а також участі у розглядуваних відносинах ПАТ «Аграрний фонд».

6.2. Правові засади обігу аграрних розписок

Сільськогосподарські товаровиробники здійснюють свою виробничо-господарську діяльність з використанням живих рослинних та тваринних організмів, під впливом природно-кліматичних умов, наслідком чого є її сезонність. Для організації виробництва сільськогосподарської продукції такі суб'єкти протягом короткого проміжку часу

---

¹ Про заставу : Закон України від 02.10.1992 р., № 2654-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. № 47.1992.Ст. 642.

² Уркевич В. Ю. Про правове забезпечення кредитування сільськогосподарських товаровиробників під заставу сільськогосподарської продукції. *Право та інновації*. Харків. 2015. № 3 (11). С. 9–14.

(як правило у весняний період) потребують різноманітних матеріальних та фінансових (грошових) ресурсів. Одним з новітніх способів кредитування сільськогосподарських товаровиробників є отримання ними відповідних грошових коштів, продукції, товарів чи послуг від своїх контрагентів, з відстрочкою платежу, яка оформлюється шляхом видачі аграрної розписки. Зважаючи на те, що правові проблеми обігу таких документів не є достатньо вивченими в юридичній літературі, характеристика правового регулювання оформлення, видачі, реєстрації та обігу аграрних розписок має важливе значення.

Суспільні відносини, що виникають під час оформлення, видачі, обігу, виконання аграрних розписок регламентовано Законом України «Про аграрні розписки» від 06.11.2012 р. № 5479-VI¹ (далі – Закон). Також цим нормативно-правовим актом визначено порядок реєстрації аграрних розписок, а сам він спрямований на створення правових, економічних та організаційних умов обігу цих документів.

Визначення поняття розглядуваних розписок наведено у абз. 2 ч. 1 ст. 1 Закону, де аграрна розписка констатується як товаророзпорядчий документ, що фіксує безумовне зобов'язання боржника, яке забезпечується заставою, здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти на визначених у ньому умовах. Як вбачається, у цьому визначенні наведено характеристики таких розписок, які ми розглянемо більш детально.

Передусім аграрна розписка визначена як товаророзпорядчий документ. Зазначимо, що окрім таких розписок до названих документів також належать коносамент, накладні на перевезення вантажів й складські свідоцтва (ст. ст. 334, 909, 962 ЦК України, ст. 135 Кодексу торговельного мореплавства України, ст. 1 Закону України «Про сертифіковані товарні склади та прості і подвійні складські свідоцтва» від 23.12.2004 р. № 2286-IV²). Такі документи посвідчують право власності на визначений товар (речі, продукцію) та надають право

¹ Про аграрні розписки : Закон України від 06.11.2012 р. № 5479-VI. *Відомості Верховної Ради України*. № 50. 2013. Ст. 695.

² Про сертифіковані товарні склади та прості і подвійні складські свідоцтва : Закон України від 23.12.2004 р. № 2286-IV. *Відомості Верховної Ради України*. № 6. 2005. Ст. 136.

держателю товаророзпорядчого документу розпоряджатися такими об'єктами за умови настання певних юридичних фактів.

Оскільки п. 1 ст. 509 ЦК України зобов'язанням визначає правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку, то й аграрна розписка фіксує таке правовідношення, що склалося між певними особами. При цьому аграрна розписка свідчить про безумовне зобов'язання боржника за нею, тобто таке зобов'язання, існування якого не може бути поставлено в залежність від настання (чи відсутності) певних умов.

Важливими для характеристики сутності розглядуваного документу є сторони за аграрною розпискою, якими виступають кредитор та боржник. Так, абз. 4 ч. 1 ст. 1 Закону визначено, що кредитором за аграрною розпискою може виступати фізична чи юридична особа, яка надає грошові кошти, послуги, поставляє товари, виконує роботи як зустрічне зобов'язання за договором, за яким боржник видає їй аграрну розписку, наділяючи правом вимагати від нього належного виконання зобов'язань, а також фізична чи юридична особа, яка отримала права кредитора за аграрною розпискою від іншого кредитора за нею у спосіб, не заборонений законом. З цього випливає, що приймати участь у правовідносинах кредитування з використанням аграрних розписок як управнена особа може широке коло суб'єктів – особи як юридичні, так і фізичні, як суб'єкти господарювання, так і ті, що не мають такого статусу. Для розглядуваних правовідносин не має значення резидентний статус таких кредиторів, а також інші характеристики їх правосуб'єктності. Визначальним є правомірне володіння ними відповідним майном (грошима чи речами), що передаються боржнику, або ж володіння такими особами певними здібностями для надання боржнику послуг чи виконання для останнього відповідних робіт.

Іншою стороною розглядуваних правовідносин кредитування виступає боржник за аграрною розпискою, тобто особа, яка видає

аграрну розписку для оформлення свого зобов'язання здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти на визначених в такому документі умовах (абз. 3 ч. 1 ст. 1 Закону). Вимоги до таких осіб уточнено у ч. 2 ст. 2 Закону де встановлено, що аграрні розписки можуть видаватися лише особами, які мають право власності на земельну ділянку сільськогосподарського призначення або право користування такою земельною ділянкою на законних підставах для здійснення виробництва сільськогосподарської продукції. Логічно буде уявити, що йдеться передусім про сільськогосподарських товаровиробників, адже саме вони використовують земельні ділянки сільськогосподарського призначення для ведення аграрного виробництва. Проте насправді виробляти сільськогосподарську продукцію можна з використанням земель сільськогосподарського призначення різного цільового використання (для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства, садівництва, городництва, сінокосіння та випасання худоби, фермерського господарства, що визначено п. 3 ст. 22 Земельного кодексу України), адже Закон не уточнює, про яке саме виробництво сільськогосподарської продукції йдеться – товарне чи таке, що не носить товарного характеру. А звідси боржниками за аграрною розпискою можуть виступати як сільськогосподарські підприємства, так і фізичні особи, що займаються сільськогосподарським виробництвом. При цьому права (власності чи користування) таких осіб на відповідні земельні ділянки повинні бути набуті легально, у тому числі й пройти державну реєстрацію у встановленому чинним законодавством порядку. Участь саме таких боржників у кредитних правовідносинах з використанням аграрної розписки є обов'язковою.

Істотною характеристикою розглянутих документів та відповідних правовідносин є те, що виконання зобов'язання боржника за виданою розпискою забезпечується заставою. Остання є способом забезпечення зобов'язань, в силу якого кредитор (заставодержатель) має право в разі невиконання боржником (заставадавцем) забезпеченого заставою зобов'язання одержати задоволення з вартості заставленого майна переважно перед іншими кредиторами (ст. 1 Закону України

«Про заставу» від 02.101992 р. № 2654-ХІІ¹). Звідси можна констатувати, що у правовідносинах кредитування за участю сільськогосподарських підприємств та фізичних осіб, що займаються сільськогосподарським виробництвом, з видачею аграрної розписки виникає комплекс правовідносин: а) щодо виконання основного кредитного зобов'язання; б) щодо виконання зобов'язань за аграрною розпискою; в) щодо виконання зобов'язань стосовно заставленого майна у разі прострочення боржника.

При цьому останній різновид правовідносин (той, що стосується застави майна боржника) характеризуються значними особливостями, закріпленими у ст.ст. 7 і 8 Закону, серед яких, зокрема, можна назвати такі:

1) предметом застави за аграрною розпискою може бути виключно майбутній врожай сільськогосподарської продукції. А звідси слідує, що на момент видачі аграрної розписки відповідні сільськогосподарські культури вже мають бути посіяними, проте їх урожай ще не зібраний сільськогосподарським підприємством чи відповідною фізичною особою. Якщо така умова не дотримана, то скористатися механізмом кредитування з видачею аграрної розписки не можна. Звідси логічним є ще один висновок – видавати аграрні розписки можуть сільськогосподарські підприємства чи фізичні особи, що займаються виробничо-господарською діяльністю лише у сфері рослинництва, адже в заставу передається майбутній врожай. Проте бажано б було на законодавчому рівні також передбачити можливість надання в заставу за аграрними розписками й сільськогосподарських тварин та продукції тваринництва;

2) розмір застави повинен бути не меншим за розмір зобов'язання за аграрною розпискою. Це правило встановлено для забезпечення реальної можливості гарантувати права кредитора у разі прострочення боржника. Проте, визначити точно розмір майбутнього врожаю сільськогосподарської продукції, що передається у заставу, неможливо. Вбачається, що в цьому разі слід вести мову про вартість такого

---

¹ Про заставу : Закон України від 02.101992 р. № 2654-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. № 47. 1992. Ст. 642.

врожаю виходячи із середніх закупівельних цін на відповідну продукцію, що має дорівнювати розміру зобов'язань перед кредитором сільськогосподарського підприємства чи фізичної особи, що займається сільськогосподарським виробництвом або ж про певну кількість такої продукції;

3) на день видачі аграрної розписки майбутній врожай сільськогосподарської продукції не може перебувати в інших заставах, ніж за аграрними розписками. Очевидно, що цей припис має гарантувати кредитору звернення стягнення на майбутній врожай сільськогосподарської продукції у разі невиконання боржником зобов'язання за аграрною розпискою. Адже якщо такий врожай перебуватиме у «звичайній» заставі (тій, що здійснюється за загальними приписами законодавства України щодо застави майна), то погасити вимоги кредиторів за його рахунок буде доволі складно, оскільки відбуватиметься «переплетення» правових режимів щодо різних видів застави одного й того ж об'єкту;

4) на день збору врожаю предметом застави стає відповідна кількість зібраної сільськогосподарської продукції, а обов'язок доведення походження такої продукції покладається на боржника за аграрною розпискою. Згідно цього припису, зважаючи на природні властивості розвитку сільськогосподарських культур, після їх досягання та збирання врожаю у заставу кредитора за аграрною розпискою переходить вже зібраний врожай. Це свідчить про врахування у законодавстві щодо аграрних розписок особливостей сільськогосподарської діяльності;

5) з моменту виникнення правового режиму застави майбутнього врожаю сільськогосподарської продукції кредитор за аграрною розпискою має право самостійно або із залученням третіх осіб здійснювати моніторинг предмету застави (спостереження за майбутнім врожаєм, за дотриманням боржником відповідних технологічних процесів та інше).

У розглядуваних відносинах застави передбачено спеціальні правові наслідки у разі невиконання боржником своїх зобов'язань за аграрною розпискою, що визначені у ст. 7 Закону. Так, у разі про-

строчення боржника кредитор має право у порядку примусового виконання зобов'язання боржника за аграрною розпискою задовольнити свої вимоги у такий спосіб: а) шляхом передачі йому права власності на предмет застави в рахунок погашення майнового зобов'язання боржника за товарною аграрною розпискою або б) наділення кредитора за аграрною розпискою правом доростити заставлений майбутній врожай сільськогосподарської продукції, зібрати його самостійно або уповноваженою ним особою та погасити майнове зобов'язання боржника за товарною аграрною розпискою шляхом набуття права власності на таку зібрану (вирощену) сільськогосподарську продукцію або в) погасити грошове зобов'язання боржника за фінансовою аграрною розпискою шляхом укладення договору купівлі-продажу заставленої сільськогосподарської продукції з іншою особою – покупцем (у тому числі шляхом укладення договору на публічних торгах) з отриманням у рахунок виконання зобов'язань боржника за аграрною розпискою плати за таким договором.

Наступна характерна риса аграрних розписок розкривається через зобов'язання боржника за нею здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти на визначених умовах. Такий нормативний припис екстраполюється у можливість обігу аграрних розписок двох видів – товарної чи фінансової.

Згідно з ст. 3 Закону, товарна аграрна розписка встановлює безумовне зобов'язання боржника здійснити поставку узгодженої сільськогосподарської продукції, якість, кількість, місце та строк поставки якої визначені аграрною розпискою. Такі розписки складаються в письмовій формі на бланку, підлягають нотаріальному посвідченню і за загальним правилом не можуть бути переведені у бездокументарну форму (знерухомлені). Товарна аграрна розписка має містити закріплені у Законі обов'язкові реквізити, проте сторонам не заборонено включення до неї й додаткових умов (ст. 4 Закону). Товарна аграрна розписка може бути викладена відповідно до запропонованих практиками зразка¹.

¹ Москівець В. Аграрні розписки: нове чи давно забуте старе? *Науково-практичний журнал «Мала енциклопедія нотаріуса»*. Харків. 2015. № 1(79). URL: <http://yurradnik.com.ua/stati/agrarni-rozpiski-nove-chi-davno-zabute-stare-1/>.

Інший вид аграрної розписки – фінансова, що визначається ст. 5 Закону як аграрна розписка, що встановлює безумовне зобов'язання боржника сплатити грошову суму, розмір якої визначається за погодженою боржником і кредитором формулою з урахуванням цін на сільськогосподарську продукцію у визначеній кількості та якості. При цьому виконання боржником зобов'язань за фінансовими аграрними розписками здійснюється лише в безготівковій формі. Так само як і товарні, фінансові аграрні розписки складаються у письмовій формі на бланку, підлягають нотаріальному посвідченню і не можуть бути переведені у бездокументарну форму (знерухомлени). Статтею 6 Закону закріплено обов'язкові реквізити фінансової аграрної розписки із наданням права боржнику та кредитору включити до неї й додаткові умови, що не суперечать положенням Закону. Документи, що не відповідає цим вимогам, не є аграрними розписками.

Окрім наведеного правовідносини кредитування з використанням аграрних розписок характеризуються й іншими особливостями. Такі розписки підлягають обов'язковому нотаріальному посвідченню (ч. 2 ст. 9 Закону), що здійснюється в порядку, визначеному Законом України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. № 3425-ХП¹ та п. 5.30. Глави 2 «Посвідчення правочинів про відчуження та заставу майна Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України 22.02.2012 р. № 296/5, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 22.02.2012 р. за № 282/20595. Також при нотаріальному посвідченні аграрних розписок слід приймати до уваги лист Міністерства юстиції України від 10.04.2015 р. № 13-32/143, у якому викладено рекомендації щодо цього². Зокрема, аграрні розписки складаються у двох примірниках, один з яких зберігається у справах особи, яка вчиняє нотаріальні дії з їх посвідчення та реєстрації, а другий примірник передається кредитору за такою розпискою. За бажанням боржника йому може бути надана посвідчена копія виданої ним аграрної розписки.

¹ Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-ХП. *Відомості Верховної Ради України*. № 39. 1993. Ст. 383.

² Москівець В. Аграрні розписки: нове чи давно забуте старе? *Науково-практичний журнал «Мала енциклопедія нотаріуса»*. Харків. 2015. URL: <http://yurradnik.com.ua/stati/agrarni-rozpiski-nove-chi-davno-zabute-stare-1/> № 1(79).

Окрім нотаріального посвідчення, обов'язковою умовою обігоздатності аграрної розписки є її реєстрація. Так, згідно із ч. 2 ст. 9 Закону, відомості про предмет застави за аграрною розпискою вносяться до Державного реєстру обтяжень рухомого майна в момент нотаріального посвідчення аграрної розписки. Названий реєстр ведеться згідно Закону України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» від 18.11.2003 р. № 1255-IV¹ та Порядку ведення Державного реєстру обтяжень рухомого майна, затвердженого Постановою КМ України від 05.08.2004 р. № 830.

Також Закон містить спеціальний припис, що аграрна розписка вважається виданою з дня її реєстрації в Реєстрі аграрних розписок. Порядок ведення реєстру аграрних розписок визначено у ст. 10 Закону, а більш детально – Постановою КМУ від 17.08.2013 р. № 665 «Про затвердження Порядку ведення Реєстру аграрних розписок»². Держателем названого Реєстру є Міністерство аграрної політики та продовольства України, а адміністратором – спеціально створене наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 23.01.2014 р. № 29³ державне підприємство «Аграрні реєстри».

Згідно п. 7 Порядку ведення Реєстру аграрних розписок, реєстраторами є державні нотаріальні контори, приватні нотаріуси, які наділені ДП «Аграрні розписки» відповідними повноваженнями та вчиняють такі реєстраційні дії: 1) внесення до Реєстру аграрних розписок записів про: (а) видачу аграрної розписки; (б) передачу прав кредитора за такою розпискою; (в) зміну відомостей про кредитора чи інших відомостей про аграрну розписку; (г) вчинення виконавчого напису на такій розписці; (д) припинення аграрної розписки; (е) неможливість виконання боржником зобов'язання за аграрною розпискою у зв'язку з відсутністю кредитора; 2) видача витягів та довідок з Реєстру.

¹ Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень : Закон України від 18.11.2003 р. № 1255-IV. *Відомості Верховної Ради України*. № 11. 2004. Ст. 140.

² Про затвердження Порядку ведення Реєстру аграрних розписок : Постанова КМУ від 17.08.2013 р. № 665. *Офіційний вісник України*. № 73. 2013. Ст. 2675.

³ Про створення Державного підприємства «Аграрні реєстри» : Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 23.11.2014 р. URL: <http://document.ua/pro-stvorennja-derzhavnogo-pidприємства-agrarni-reestri-doc182254.html>.

До Реєстру аграрних розписок вносяться записи про товарні та фінансові розписки, видані в Україні. Запис про видачу аграрної розписки вноситься до Реєстру у день її нотаріального посвідчення. Законодавство містить важливий припис, що аграрна розписка вважається виданою з дня внесення до Реєстру відповідного запису.

Адміністратор Реєстру забезпечує безоплатний вільний доступ через мережу Інтернет (на веб-сайті agroregisters.com.ua) до окремих відомостей про видані аграрні розписки, які залишаються невиконаними на день звернення (зокрема, це відомості про боржника, опис предмета зобов'язань та предмета застави за аграрною розпискою, кінцеву дату виконання зобов'язань за розпискою, номер та серію спеціального бланка нотаріального документа, на якому викладено аграрну розписку). Боржник та кредитор (їх уповноважені особи) мають право усно або письмово звернутися до реєстратора для отримання відомостей з Реєстру у формі витягу або довідки. Така можливість зберігається протягом тривалого часу, адже інформація про видані аграрні розписки та їх виконання зберігається в Реєстрі аграрних розписок не менше 10 років¹.

Викладене свідчить про те, що у правовідносинах кредитування з використанням аграрних розписок передбачена подвійна реєстрація, – як самої аграрної розписки у Реєстрі аграрних розписок, так і реєстрація застави майбутнього врожаю сільськогосподарської продукції у Державному реєстрі обтяжень рухомого майна.

Наостанок зазначимо, що незважаючи на виявлені окремі недоліки правового регулювання обігу аграрних розписок, у цілому Закон встановлює цілісний правовий механізм їх видачі, оформлення, реєстрації та обігу. Проте, у даний час аграрні розписки можуть використовуватися не на всій території України.

Так, з метою відпрацювання механізму видачі аграрних розписок, їх обіг спочатку було запроваджено у 2014 році на території Полтавської області спільним наказом Міністерства аграрної політики та

¹ Уркевич В. Ю. Правові питання реєстрації аграрних розписок. *Правові питання трансформації інноваційного суспільства в суспільство знань, як основи інноваційного розвитку України* : матер. наук.-практ. «круглого столу» (м. Київ, 27 квітня 2016 р.) НДІ НАПрН України, Науково-навчальний центр інформаційного права та правових питань інформаційних технологій ФСП НТУУ «КПІ». Київ, 2016. С. 169–172.

продовольства України й Міністерства юстиції України «Про запровадження пілотного проекту з відпрацювання технології введення в обіг аграрних розписок» від 04.09.2014 р. № 331/1471/5¹. Перша аграрна розписка на 32 тонни насіння соняшника була видана 13.02.2015 року компанією «ПЗК-агро», кредитором по якій виступило сільськогосподарське підприємство «Комбікормовий завод», договірна вартість розписки – 192 тис. грн. А загалом механізм українських аграрних розписок базується на так званих розписках-договорах CPR (Cedula de Produto Rural), запроваджених у Бразилії в 1994 році. Зараз майже 40% кредитування в цій країні здійснюється завдяки таким розпискам-договорам². З огляду на це, спільним наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України й Міністерства юстиції України «Про запровадження пілотного проекту з відпрацювання технології введення в обіг аграрних розписок» від 01.09.2015 р. № 332/1627/5³ названий пілотний проект, що проводився в Полтавській області, з 01.09.2015 року поширено на Харківську, Черкаську та Вінницьку області. Існують дані, що в рамках Пілотного проекту на 3 зазначені області вже оформлено 40 аграрних розписок, з яких в одній лише Вінницькій області видано 24 розписки на суму майже у 50 млн. грн. Окрім того, активність проявляють і нотаріуси. Станом на сьогодні до Реєстру аграрних розписок підключилось вже 26 нотаріусів, і робота над збільшенням їх кількості триває. При цьому товарні розписки займають абсолютну більшість серед усіх оформлених аграрних розписок, у той час як фінансові майже не використовуються⁴.

¹ Спільний наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України й Міністерства юстиції України «Про запровадження пілотного проекту з відпрацювання технології введення в обіг аграрних розписок» від 04.09.2014 р. № 331/1471/5. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0331730-14>.

² Уркевич В. Ю. Новий пілотний проект у Харківській області. URL: <http://ndipzir.org.ua/archives/3974>.

³ Спільний наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України й Міністерства юстиції України «Про запровадження пілотного проекту з відпрацювання технології введення в обіг аграрних розписок» від 01.09.2015 р. № 332/1627/5. Відомості Верховної Ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0332730-15>.

⁴ Петренко А. Аграрні розписки: 3 роки потому. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/zemelne-agrarne-pravo/agrarni-rozpiski-3-roki-potomu.html>.

З викладеного можна підсумувати, що аграрній розписці за законодавством України притаманні такі характеристики: а) це товаро-розпорядчий документ; б) фіксує певне безумовне зобов'язання боржника перед кредитором; в) має специфічний суб'єктний склад. Кредитором за аграрною розпискою може бути будь-яка юридична чи фізична особа, а боржником – виключно сільськогосподарське підприємство чи фізична особа, що займається сільськогосподарським виробництвом; г) виконання зобов'язання боржника за розпискою забезпечується заставою специфічного об'єкту – майбутнього врожаю сільськогосподарської продукції; д) змістом зобов'язання боржника є здійснення поставки сільськогосподарської продукції або сплата грошових коштів; е) підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню, а також реєстрації (як і застава, що надається за нею).

У правовідносинах кредитування за участю сільськогосподарських підприємств та фізичних осіб, що займаються сільськогосподарським виробництвом з видачею аграрної розписки виникає комплекс правовідносин: а) щодо виконання основного кредитного зобов'язання; б) щодо виконання зобов'язань за аграрною розпискою; в) щодо виконання зобов'язань стосовно заставленого майна у разі прострочення боржника. Відносини застави у правовідносинах кредитування з використанням аграрних розписок характеризуються значними особливостями, обумовленими властивостями об'єкту (майбутній врожай сільськогосподарської продукції), що передається у заставу.

З метою вдосконалення правового регулювання обігу аграрних розписок до Закону України «Про аграрні розписки» слід внести зміни, зокрема, у визначенні аграрної розписки уточнити, що вона підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню та реєстрації, а також передбачити особливості видачі аграрних розписок, зобов'язання за якими будуть забезпечуватися заставою сільськогосподарських тварин та продукції тваринництва.

Очевидно, що використання механізму аграрних розписок дозволить вітчизняним сільськогосподарським товаровиробникам отримувати додаткові грошові та інші ресурси, потрібні для здійснення їх виробничо-господарської діяльності, мінуючи банківське кредиту-

вання. А звідси обіг аграрних розписок слід поширити на територію всіх областей України¹. Наведені пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання обігу аграрних розписок викладено у вигляді законопроекту наступного змісту:

Проект

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про внесення змін до Закону України «Про аграрні розписки»

Верховна Рада України постановляє:

І. Внести до Закону України «Про аграрні розписки» (Відомості Верховної Ради України, 2013, № 50, ст. 695, із змінами, внесеними Законом України від 04.07.2014 р. № 406-VII) такі зміни:

1) абзац 2 частини 1 статті 1 викласти у такій новій редакції: «аграрна розписка – товаророзпорядчий документ, що підлягає обов’язковому нотаріальному посвідченню й реєстрації та фіксує безумовне зобов’язання боржника, яке забезпечується заставою, здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти на визначених у ньому умовах»;

2) перше речення частини 2 статті 2 викласти у такій новій редакції: «Аграрні розписки можуть видаватися особами, які мають право власності на земельну ділянку сільськогосподарського призначення або право користування такою земельною ділянкою на законних підставах для здійснення виробництва сільськогосподарської рослинницької продукції або ж займаються виробництвом тваринницької продукції»;

3) доповнити новою статтею 8¹ наступного змісту:

«Стаття 8¹. Застава тваринницької продукції.

Аграрна розписка може встановлювати забезпечення виконання зобов’язань боржника за аграрною розпискою заставою тваринницької продукції.

Розмір застави повинен бути не меншим за розмір зобов’язання за аграрною розпискою. На день видачі аграрної розписки тварин-

¹ Urkevych V. Yu. Agrarian Receipts Circulation in Ukraine: Current Issues of Legal Framework. *Law and Innovative Society: Electr. Scient. Edition*. №1 (6) 2016. URL: <http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2016/06/Urkevych6.pdf>.

ницька продукція не може перебувати в інших заставах, ніж за аграрними розписками.

Застава тваринницької продукції за аграрною розпискою наділяє кредитора правом у разі невиконання боржником зобов'язання за аграрною розпискою у порядку примусового виконання зобов'язання боржника за аграрною розпискою одержати задоволення вимог за рахунок заставленої тваринницької продукції переважно перед іншими кредиторами цього боржника за аграрною розпискою. Задоволення вимог кредитора за аграрною розпискою за рахунок заставленої тваринницької продукції здійснюється за вибором кредитора за аграрною розпискою у будь-який спосіб, не заборонений законом, у тому числі шляхом передачі йому права власності на предмет застави в рахунок погашення майнового зобов'язання боржника за товарною аграрною розпискою, або погашення грошового зобов'язання боржника за фінансовою аграрною розпискою шляхом укладення договору купівлі-продажу заставленої тваринницької продукції з іншою особою - покупцем (у тому числі шляхом укладення договору на публічних торгах) з отриманням у рахунок виконання зобов'язань боржника за аграрною розпискою плати за таким договором.

Виконання зобов'язань за аграрною розпискою, що передбачає заставу тваринницької продукції, може забезпечуватися додатково будь-якими передбаченими законодавством України видами забезпечення виконання зобов'язань.

Предмет застави (тваринницька продукція) може бути застрахований кредитором за аграрною розпискою або боржником за аграрною розпискою. Кредитор та боржник можуть домовитися про спільне здійснення витрат на страхування предмета застави за аграрною розпискою».

II. Прикінцеві положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

2. Кабінет Міністрів України у тримісячний строк з дня набрання чинності цим Законом привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом.

Президент України

6.3. Правова регламентація страхування ризиків сільськогосподарського виробництва з державною підтримкою в Україні та ЄС

Аграрній сфері господарювання притаманні значні особливості щодо організації виробничо-господарської діяльності. Ризики такої діяльності є значно вищими, ніж в інших сферах виробництва. Це обумовлено вирішальним впливом на неї природно-кліматичних умов, використанням при її здійсненні природних ресурсів (земельних ділянок, вод, лісів тощо) та живих біологічних організмів (рослин і тварин), сезонністю сільськогосподарського виробництва¹. Механізмом, що дозволяє мінімізувати такі ризики, є страхування, правові аспекти якого з державною підтримкою у сфері сільського господарства охарактеризуємо далі.

Передусім зазначимо, що страхування само по собі є економічною категорією. Як вказує Н. М. Внукова, страхування – це система економічних відносин, яка дозволяє відшкодувати витрати, а також захистити майнові інтереси підприємців та фізичних осіб від стихійних явищ та інших непередбачуваних подій². У юридичній науці висловлюються інші думки щодо страхування. Так, приміром, його характеризують як (а) діяльність спеціально уповноважених організацій і суб'єктів господарювання (страховиків), пов'язана з наданням страхових послуг юридичним особам або громадянам (страхувальникам) щодо захисту їх майнових інтересів у разі настання передбаченої законом або договором страхування події (страхового випадку) за рахунок грошових фондів, які формуються шляхом сплати страховиками страхових платежів³ або ж як (б) систему правових, економіч-

---

¹ Уркевич В. Ю. Правові питання страхування ризиків сільськогосподарського виробництва. *Вісник Академії митної служби України. Серія «Право»*. Київ, 2009. № 2 (3). С. 44.

² Страхування: теорія та практика : навч.-метод. посіб. Н. М. Внукова, В. І. Успенко, Л. В. Временко та ін.; за заг. ред. Н. М. Внукової. Бурун Книга, Харків, 2004. 376 с.

³ Гетьманець О. П., Шуміла О. М. Правове регулювання страхової діяльності : навч. посібн. Хай-Тек Пресс. Київ, 2014. 400 с.

них та організаційних відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних страхових випадків, визначених законодавством або договором страхування, за рахунок грошових фондів шляхом оплати фізичними та юридичними особами страхових платежів та доходів від розміщення коштів цих фондів¹.

У межах загальної категорії «страхування» виділяють його різні види, сфери, галузі, серед яких самостійне місце займає страхування у сфері сільського господарства, агрострахування. Дослідниками пропонуються такі визначення останнього: (а) вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів сільськогосподарських товаровиробників у випадку настання певних негативних наслідків за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів²; (б) фінансова компенсація, що надається державою для відшкодування збитків внаслідок втрати застрахованої сільськогосподарської продукції певного виду у зв'язку із настанням страхового випадку, з метою недопущення збитковості сільськогосподарського товаровиробника³. І. В. Горіславська висловила власну думку з цього приводу, згідно якої аграрні страхові правовідносини – це врегульована нормами права (як аграрного, так і інших галузей права) система суспільних відносин, які виникають між сільськогосподарськими підприємствами й їх членами, та їх структурними підрозділами й органами управління з приводу формування страхового (резервного) фонду та з приводу доцільності здійснення дій по страхуванню майна сільськогосподарського підприємства; а також відносини, які виникають між сільськогосподарськими підприємствами та фінансовими установами на підставі договорів страхування, а також між сільськогосподарськими підприємствами та органами державної влади з приводу реалізації

¹ Нагребельний В. П. Юридична енциклопедія. Том 5 / за ред. Ю. С. Шемшученко. Київ. 2003. 735 с.

² Статівка А. М. Аграрне право (оглядові лекції, нормативно-правові акти) : навч. посіб. А. М. Статівка, В. Ю. Уркевич. Харків: Юрайт. 2014. 352 с.

³ Филлюк А. С. Аграрно-правовые способы защиты имущественных прав сельскохозяйственных товаропроизводителей в Украине. *Современное право*. № 8. 2013. С. 145–147.

державних програм у сфері аграрного страхування¹. Незважаючи на певні розбіжності щодо розглядуваної категорії зрозуміло, що специфіка агрострахування визначається через особливий суб'єктний склад відповідних суспільних відносин (страхувальником виступає сільськогосподарський товаровиробник) і сферу виникнення та існування відповідних виробничо-господарських ризиків (сільське господарство, сільськогосподарське виробництво).

У свою чергу різновидом агрострахування є страхування сільськогосподарського виробництва з державною підтримкою, в якому обов'язкову участь бере держава. Правові засади такої участі та правила функціонування відносин щодо цього різновиду страхування визначено Законом України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 09.02.2012 р., № 4391-VI². Статтею 1 цього Закону визначено, що страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою – це економічні відносини щодо страхового захисту майнових інтересів сільськогосподарських товаровиробників у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених цим Законом, за рахунок грошових фондів, що формуються у страховика шляхом сплати страхувальником страхових платежів (премій), частина яких компенсується за рахунок державних субсидій, та доходів від розміщення коштів цих фондів, яке здійснюється відповідно до положень цього Закону і визначається наявністю та особливостями ризиків, носіями яких є сільськогосподарські рослини і тварини.

Державна підтримка страхування сільськогосподарської продукції полягає у наданні з державного бюджету сільськогосподарським товаровиробникам грошових коштів у вигляді субсидій на відшкодування частини страхового платежу (страхової премії), фактично сплаченого ними за договорами страхування сільськогосподарської продукції, в порядку, встановленому цим Законом. Перелік сільсько-

---

¹ Горіславська І. В. Правові засади здійснення аграрних страхових відносин : монографія. ЦП «КОМПРИНТ». Київ. 2013. 228 с.

² Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою : Закон України від 09.02.2012 р., № 4391-VI. *Відомості Верховної Ради України*. № 41. 2012. Ст. 491.

господарських страхових ризиків, а також об'єктів страхування, частина страхових платежів (страхових премій), яка субсидується з державного бюджету, порядок та умови надання державної підтримки визначаються КМ України за поданням Міністерства аграрної політики та продовольства України.

Так, Порядок та умови надання сільськогосподарським товаровиробникам державної підтримки у страхуванні сільськогосподарських культур шляхом здешевлення страхових платежів (премій) затверджено постановою КМ України від 15.08.2012 р., № 813. Цим підзаконним нормативно-правовим актом визначено, що державна підтримка у галузі страхування надається сільськогосподарським товаровиробникам у формі компенсації, але не більш як 50% вартості страхового платежу. Бюджетні кошти спрямовуються на захист майнових інтересів сільськогосподарських товаровиробників від ризику загибелі сільськогосподарських культур шляхом часткового здешевлення страхових платежів та забезпечення стабільності аграрного виробництва. Звідси фактично йдеться про те, що розглядувана державна підтримка може надаватися лише сільськогосподарським товаровиробникам продукції рослинництва, а тваринницькі господарства, на жаль, таку допомогу отримати у даний час не можуть.

Також Урядом України визначено, що до умов отримання розглядуваної державної підтримки належить те, що вона надається лише сільськогосподарським товаровиробникам, які: (а) здійснюють виробництво сільськогосподарської рослинницької продукції на території України; (б) уклали із страховиком договір страхування сільськогосподарської рослинницької продукції з державною підтримкою від сільськогосподарських виробничих ризиків; (в) сплатили страховику страховий платіж за договором страхування у розмірах, розрахованих виходячи із стандартних страхових продуктів; (г) не перебувають на стадії ліквідації та стосовно яких не порушено справу про банкрутство; (д) не мають прострочену більш як на шість місяців заборгованість перед державним (місцевим бюджетом) та Пенсійним фондом України¹.

¹ Уркевич В. Ю. Новації правового регулювання агрострахування в Україні. *Актуальні питання інтелектуальної власності та інноваційного розвитку* : матер.

Страхування сільськогосподарських культур, яке супроводжується державною підтримкою, може здійснюватися як на весь період вирощування (страховий продукт 1), так і на період перезимівлі (страховий продукт 2) або ж на весняно-літній період (страховий продукт 3) у разі: вимерзання, випрівання, випирання, льодової кірки; заморозків у повітрі в період формування репродуктивних органів озимої пшениці; граду, удару блискавки; землетрусу; лавини, земельного зсуву, земельного або земельно-водного селю; сильного вітру, пилової бурі, шквалу, смерчу, суховію, видування; сильного дощу, тривалих дощів, повені, паводка, вимокання; посухи у весняно-літній період; зимової посухи; пожежі; епіфітотії; осередку масового розмноження шкідливого організму; спалаху масового розмноження шкідника рослин; вторинних хвороб рослин; зневоднення на землях, які підлягають примусовому зрошенню або заводненню, ґрунтової кірки, випадіння рослин; протиправних дій третіх осіб стосовно сільськогосподарських культур.

Страховальники (сільськогосподарські товаровиробники) для отримання права на компенсацію страхового платежу подають протягом 5-ти робочих днів після укладення договору страхування заяву встановленої форми й такі документи: (а) копію договору страхування, засвідчену страховальником; (б) копії розрахунково-платіжних документів, що засвідчують суму фактично сплачених страхових платежів; (в) довідку про банківські реквізити страховальника; (г) довідку про відсутність (наявність) заборгованості з податків і зборів (обов'язкових платежів).

З викладеного вбачається, що у законодавстві України закріплено такий механізм, згідно якого сільськогосподарський товаровиробник має спочатку сплатити страховику страхові платежі у розмірі, визначеному договором страхування, а вже потім у нього виникає право на отримання відповідного відшкодування з боку держави.

Кошти, передбачені у державному бюджеті України на відповідний рік для компенсації страхових платежів (премій), сплачених

сільськогосподарськими товаровиробниками, розподіляються спеціальною комісією, повноваження якої визначено Положенням про комісію Мінагрополітики України з питань надання державної підтримки сільськогосподарським товаровиробникам шляхом здешевлення страхових платежів, затвердженим наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України 04.10.2012 р., № 599, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 22.10.2012 р. за № 1765/22077.

Незважаючи на наявність наведених нормативних приписів, агрострахування в Україні фактично не застосовується, його рівень, як зазначають фахівці, складає лише від 5 до 7 %. Причини цього криються в обмежених фінансових можливостях сільськогосподарських товаровиробників, їх економії на агрострахуванні, відсутності державних й недостатньому рівні сталості приватних страхових компаній, складній й фінансово витратній процедурі оформлення договору страхування тощо¹.

Інші конструкції взаємодії учасників страхових відносин, й зокрема у сфері сільського господарства, запроваджено в деяких зарубіжних країнах. Як стверджується в спеціальній юридичній літературі, згідно законодавства ЄС державна допомога сільськогосподарським товаровиробникам може бути надана в 2-х формах: 1) одноразові грошові виплати для відшкодування збитків, завданих стихійним лихом, коли, як правило, втрачено більше ніж 30 % сільськогосподарської продукції й 2) субсидування певної частини страхових внесків у розмірі від 50 до 80 %².

¹ Мушенюк В. В. Правовое регулирование агрострахования в Украине: современное состояние и перспективы. *Информационно-правовая поддержка охраны окружающей среды и устойчивого развития* : по матер. круглых столов: ООО «ТОППРИНТ». Минск. 2014. С. 86-89.

² Радзивицус Г., Стонкуте Э. Экономический и правовой механизм страхования сельскохозяйственных товаропроизводителей в Литве. *Правовое регулирование аграрных земельных отношений, природопользования и охраны окружающей среды в сельском хозяйстве в России, Украины, Белоруссии, Казахстана, других стран СНГ и государств ЕС: состояние, проблемы, пути совершенствования* : междунар. сб. науч. труд. аграрных и юрид. высш. учебн. завед. России, Украины, Белоруссии, Казахстана, других стран СНГ и государств ЕС. Т 1. Москва 2009. С. 419–425.

Держави-члени ЄС, залежно від ступеня участі в механізмах врегулювання збитків від несприятливих метеорологічних явищ у сільському господарстві, умовно поділяються на 2 групи: а) країни, в яких держава у механізмах врегулювання збитків не бере участі (приміром, Данія, Естонія, Англія, Фінляндія, Швеція, Німеччина, де послуги страхування від сільськогосподарських ризиків надають лише приватні страхові компанії) й б) країни, в яких держава компенсує частину витрат зі страхування врожаю сільськогосподарських культур (наприклад, Франція, Ірландія, Австрія, Греція, Італія, Польща, Люксембург, Португалія, Іспанія, Латвія й Литва). При цьому способи такої підтримки різняться, – окремі держави компенсують збитки за рахунок спеціально створеного фонду (Франція, Ірландія, Литва), інші субсидують певну частину страхових премій (Австрія, Греція, Італія, Латвія, Польща, Люксембург, Португалія, Іспанія). Окремо можна назвати країни, що запроваджено державне перестраховування системних ризиків (Іспанія й Португалія – від посухи, Голландія – від злив). У більшості держав агрострахування є добровільним, проте в Греції та на Кіпрі функціонує обов'язкове страхування сільськогосподарських культур від пошкодження градом. Більше того, окремі країни ЄС запровадили систему так званого базового страхового захисту, сутність якого полягає у тому, що при настанні стихійного випадку на певній території сільськогосподарським товаровиробникам, що сплатили обов'язкові страхові платежі, виплачується грошова компенсація фіксованого розміру за кожен пошкоджений гектар посівів. Зрозуміло, що сільськогосподарським товаровиробникам, що не приймають участі у такій системі страхування, зазначена компенсація не виплачується.

Викладене дозволяє підсумувати, що правова регламентація страхування ризиків сільськогосподарського виробництва з державною підтримкою в Україні не є досконалою. Існуючий в країні організаційно-правовий механізм такої підтримки містить певні вади та є доволі громіздким. За досвідом окремих держав-членів ЄС в Україні доцільно запровадити систему базового страхового захисту сільськогосподарського виробництва, що буде автоматично поширюватися на всіх сільськогосподарських товаровиробників як вчасно та і в повному обсязі сплатили відповідні страхові платежі.